

Klokkenluiden
met de
hand

VERTROUWD geluid

Kerkklokken, je hoort ze wel maar ziet ze meestal niet. Verscholen achter de galmborden boven in de kerktoren. Hun geluid klinkt vertrouwd. Dag in dag uit, vaak op ieder uur. Maar ook op hoogtijdagen of dagen van verdriet begeleidt het galmen van de klokken de stemming van de toehoorders. Al eeuwenlang. Vrijwel niemand wil het geluid missen. Het mooiste is om de klokken met de hand te luiden. "Dat geeft een diep gevoel van verbondenheid." In een aantal plattelandsgemeenten gebeurt dat nog.

TEKST Douwe Anne Verbrugge | FOTOGRAFIE Fleur Wiersma

Protestantse kerk
in Engelen
'BIDDEN
*Tijdens
klokgelui'*

Het dorp Engelen doet zichzelf eer aan met een schattig kerkje waar plek is voor zo'n negentig kerkgangers. Een engelachtige protestantse enclave in het katholieke Brabant. Het touw voor het luiden van de klok hangt midden in het schip van de kerk. Daar zit een oud verhaal achter. "De kerk inclusief toren was eens drie keer groter dan de huidige kerk", vertelt streekhistoricus Ans Vermeijden. Zij woont in de voormalige pastorie, is lid van de kerk en schreef een gedegen boek over het kerkje: *De Oude Lambertus*. "Tijdens de Tachtigjarige Oorlog vond in 1587 in de strijd om het Spaansgezinde 's-Hertogenbosch de Slag bij Engelen plaats. Hierbij werd de trotse kerk van het dorp grotendeels verwoest. Het dorp lag er jarenlang verlaten bij. Het is niet met zekerheid te zeggen, maar waarschijnlijk wilden de Staatse troepen van Oranje een geestelijk onderkomen hebben. Om die reden werden in 1610 de kerkmuren van het voormalige priesterkoor opnieuw opgetrokken en in de huidige vorm opgebouwd. Er ontstond een bloeiende protestantse gemeenschap, vooral bevolkt door soldaten." De toren kwam niet terug, maar midden bovenop het schip werd in 1668 een klokkentoren geplaatst. Dat klokje luidt nog steeds. Ouderling Mario van der Grient is een van de klokkenluiers. "Een kwartier voor aanvang van de kerkdienst beginnen we met luiden. In de anderhalve minuut dat we luiden maakt de klok

"Het kerkklokje geeft verbinding."

'Tijdens een uitvaart
laat je de klepel tegen
slechts één kant
van de klok slaan'

zo'n honderdvijftig slagen. Bijzonder is dat wij aan het einde van de kerkdienst, tijdens het bidden van het 'Onze Vader', ook het klokje luiden. We willen de wereld laten horen dat wij er voor iedereen zijn." Dominee Marloes Meijer sluit daar op aan: "In de veertigdagentijd voor Pasen kunnen alle bewoners van Engelen, kerkelijk of niet-kerkelijk, een verzoek tot gebed bij ons inleveren. Als je dan op zondagochtend thuis binnen zit en je hoort ons klokje, dan weet je dat er voor jouw gebedsintenties wordt gebeden."

De ouderling viert het touw om de klok in beweging te krijgen. Al snel klinkt een vrolijk getinkel. Marloes: "Het geluid past bij onze liberale gemeente. Blij en open." Mario legt uit dat de klokkenluiers tijdens begrafenisdiensten een andere techniek moeten toepassen. "Dan laten we de klepel slechts tegen één zijde van de klok slaan. Bij het uitgaan van de kerk luiden we tot de begrafenistoet bij het kerkhof is. Dat is anderhalve kilometer verderop. Vroeger hadden we bij begrafenissen op iedere hoek van de straat iemand staan om te posten. Met een subtiele zwaai beweging seinden we elkaar zodat de klokkenluider wist dat de stoet op het kerkhof was aangekomen, en hij dus moest stoppen met luiden. Dat was vóór het tijdperk van de mobiele telefoon."

Een paar jaar geleden leek het even anders te gaan met het klokkenluiden in Engelen. Omwonenden klaagden over het ieder half uur slaan van de klok. Kinderen zouden erdoor uit hun slaap worden gehouden. "Samen met

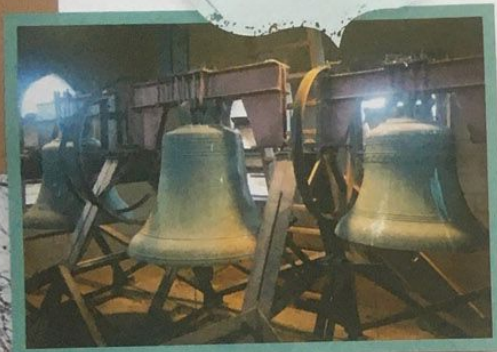
de burgerlijke gemeente heeft het kerkbestuur onderzoek gedaan", vertelt Ans. "Slechts drie omwonenden hadden er last van, de andere vijftig huishoudens wilden absoluut niet dat het klokje stilgezet zou worden." Marloes: "Het kerkklokje geeft verbinding. Het omgeeft de uren van de dag en voor veel mensen op het dorp ook een groot deel van hun leven. Het idee alleen al, dat driehonderd jaar geleden de dorpingen naar hetzelfde klokgelui luisterden, door de week en op zondag tijdens het gebed, geeft een bijzondere band met het verleden."

Een schattig kerkje met plek voor zo'n negentig kerkgangers.

Rooms-katholieke kerk in Middelaar

'LUIDEN voor een bruiloft zou mooi zijn'

De drie klokken van Middelaar.

Op het schoolplein naast de kerk zwipt de juf met een grote handbel. Kinderen joelen en rennen naar de ingang van het schoolgebouwtje. De rust keert weder in het dorp dat zo'n kleine duizend inwoners telt. De 79-jarige koster Wiel Peters Sengers van de Heilige Lambertus en Sint Brigidakerk in het Noord-Limburgse Middelaar kijkt tevreden toe vanaf het aanpalende kerkhof. Samen met Geert Pouwels (69) en de twee andere koster, Pierre Venbrux en Wienand Wienhofen, beheert hij het kerkgebouw. Alle vier luiden ze de klokken. Geert: "Dat doen we sowieso voor aanvang van de mis op zaterdagavond om zeven uur. Kwart voor zeven beginnen we met luiden. Er is plek voor zo'n tweehonderd mensen in de kerk, maar het is dunnekes wat er nog komt. Als er twintig kerkgangers komen, is dat veel. We hebben hier ook wel eens met z'n drieën gezeten."

Wiel vertelt dat de kerk in de Tweede Wereldoorlog een roerige tijd heeft meegemaakt. Het dorp lag in 1944 in een frontgebied en werd van de kaart geveegd. "Van de kerk was weinig over. Maar Middelaar is een dorp met een grote gemeenschapszin. Met eigen middelen werd op de oude

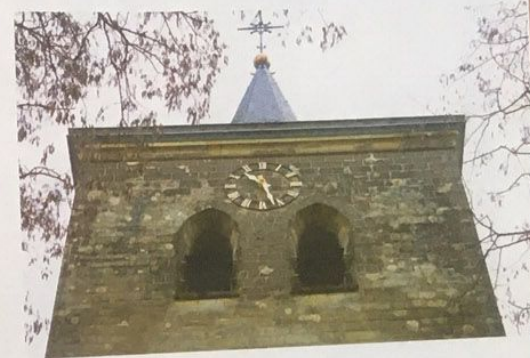
De nieuwe kerk staat op oude fundamenten

Wiel en Geert vinden het mooi om voor iets of iemand te luiden.

fundamenten een nieuwe kerk gebouwd. Die is in 1950 ingewijd." Ook de klokken kwamen terug. Dat werden er drie in plaats van de eerdere twee die er voor de oorlog hingen. Twee kleine klokken werden nieuw gegoten. En een van de twee eerdere zware klokken (uit 1553) werd teruggevonden in Duitsland, die was geroofd. Wiel: "Die grote, oude, zware klok luiden we alleen bij de begrafenis. Maar ook op de dag van het overlijden van iemand uit Middelaar zelf. Dat doen we 's middags om kwart over twaalf. Als er iemand overlijdt in de middag of avond, dan luiden we de dag erna om kwart over twaalf. Een mooie eervolle traditie die eigen is voor Middelaar."

De touwen voor het klokkenluiden hangen in de entree van de kerk. Geert: "Bij een begrafenis mis gaan wij als klokkenluiders een etage hoger staan. Anders kan de kist de kerk niet ingedragen worden. Een kwartier lang luiden we. Als de kist in de kerk is, stoppen we. Na afloop van de mis luiden we opnieuw. Door de touwgaten in de vloer kunnen we zien of de

kist de kerk heeft verlaten. Vanaf dat moment houden we de touwen stil. Maar zo heel precies komt het ook weer niet. Het blijft een beetje nattevingerwerk. Het is nog nooit voorgekomen dat we te lang of te kort hebben geluid. Los daarvan: het is mooi om voor iets of iemand te luiden. Het geeft een diep gevoel van verbondenheid. En dat past bij dit dorp."

Om te demonstreren hoe de zware klok klinkt, geeft Wiel een paar flinke rukken aan het dikke touw. Geert lacht. "Niet te lang, Wiel! Anders gaan mensen op het dorp nog denken dat de klok op hol geslagen is". Ieder half uur slaat de klok om de tijd aan te geven. Dat gaat elektrisch. Wiel: "We hebben een menneke dat iedere week het uurwerk opwindt. Dat is best zwaar werk ... Maar wat ik bijna vergeet te zeggen is dat we woensdagochtend om negen uur ook nog een kerkelijke bijeenkomst hebben. Dan zingen en lezen we wat. Ik luid dan altijd het lichtste klokje. Het heeft iets intiem. En trouwerijen ...? De laatste keer dat hier iemand is getrouwd, is vijftien jaar geleden. Ik zou er graag weer eens voor willen luiden!"

Wiel en Geert plukken hier en daar nog een onkruidige weg op het kerkhof. Een merel zingt, de klok slaat half elf. De koster stappen op hun fiets. Naar huis. Tijd voor koffie. Het leven is goed in Middelaar.

Galmbord boven in de toren.

Jan Smits luidt niet voor de show.

Dorpskerk in Enspijk
*'Je moet er
 GEVOEL
 in weten
 te leggen'*

Hij wil zich niet 'de klokkenluider van Enspijk' noemen, maar Jan Smits is het wel. Op zondagochtend is hij toch vaak degene die kerkklok luidt. "We hebben vier koster, maar het klopt dat ik meestal aan het touw trek. Ook doordeweeks, bij bruiloften en begravingen, luid ik vaak de klok. Ik ben eigen baas, dus ik kan het klokkenluiden makkelijk inpassen in mijn andere werkzaamheden." Deze kerk stamt uit de vijftiende eeuw, maar vóór die tijd stond hier ook al een kerk. Opvallend verhaal is dat de kerkklok in het jaar 1796 uit de

toren viel. Er is toen een nieuwe gegoten. Deze klok hangt er nog steeds. Jan is een bekende op het dorp. De toren voelt als zijn thuis. Met pantoffels aan beklimt hij de nauwe middeleeuwse trappang. Het uitzicht dat zich tussen de galborden laat zien, is ondanks de mistlarden overweldigend. "Zie je het oude dorpschoolgebouwtje? Dat was een Bijzonder Neutrale School. Het schooltje viel wel onder het protestantse kerkbestuur, maar ook rooms-katholieke kinderen en kinderen die niets geloofden, waren er welkom. Godsdienstles werd apart gegeven, dus alleen voor de kinderen van ouders die dat wilden. Mooi, hè? Die vrije houding hebben we nog steeds. Ik luid bij begravingen de kerkklok ook voor dorpelingen die niet geloven, maar waarvan de familie het toch prettig vindt als op dat moment de kerkklok klinkt. Weet je, dit is een monument met een functie. En ik luid de klok graag, niet eens voor mezelf maar wel voor een ander."

De techniek van het luiden heeft Jan geleerd van de vorige koster.

De nauwe middeleeuwse trappang.

Een trekker passeert de historische kerk van het Betuwedorpje. Jan steekt een hand in de lucht. De zeshonderd inwoners kennen elkaar. Even voor de show de klok luiden zit er dan ook niet in. "Dan denken de mensen dat er iets aan de hand is, dat moeten we niet hebben." De kerk biedt plaats aan zo'n honderdtwintig mensen, maar omdat het aantal kerkgangers afneemt worden om de zondag kerkdiensten gehouden in Enspijk en het naburige Deil. "Als we in Deil kerken, luid ik hier de klok om negen uur. Als het hier in Enspijk zelf is, begin ik om kwart voor tien met luiden. Kinderen helpen soms een handje of laten zich een half metertje mee omhoog hijsen aan het touw. Hartstikke leuk om ze erbij te betrekken!"

De techniek van het luiden heeft Jan geleerd van de vorige koster. "Niet dat het zo heel moeilijk is, maar het is wel de kunst om een goede cadans in het klokkenluiden te vinden. Dat klinkt veel mooier. Bij begravingen moet je de klepel slechts tegen één kant van de klok laten komen. Dat geeft een sober en 'gedragen' geluid. Na iedere slag moet je het touw tegenhouden om te voorkomen dat de klepel de andere kant raakt. Dat kost wel wat kracht als het luiden lang aanhoudt." Wat indruk maakte op Jan was het luiden van de klok bij de nationale herdenking van de slachtoffers van de vliegtuigramp met de MH-17. "Alle klokken in de omgeving deden mee. Door de cadans mooi te houden, weet je er toch ook gevoel in te leggen. Net als bij het bespelen van een muziekinstrument."

De klok slaat elf uur. "Dat is trouwens ook nog wel een dingetje ... je moet er bij het klokkenluiden altijd rekening mee houden dat je niet in conflict komt met het elektrisch aangedreven uurwerk. Dat ontregelt alles en dan moet er iemand langskomen om de boel te resetten. Dus ik zorg er altijd voor dat ik voor het halve of hele uur klaar ben met luiden." Het geluid van de klok verstomt. De zon breekt door de mist heen. In de verte kraait een haan. Alsof de tijd in Enspijk voor even heeft stilgestaan.